

TDV Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 2009, 37. cilt

SOSYALİZM

polermikte sosyalizmi savunurken Kur'an ve hadislerle dayanma ihtiyacını hissetti ve dinin emirlerini işçi davasına yardımcı olarak kullandı. Hüseyin Hilmi ayrıca zekâtı sosyalizmin pratiğe geçmiş bir şekli olarak ele aldı, tefecilik ve finans sermayesine çatarken de İslâmiyet'in antikapitalist cephesiyle birleşip şeriatın emrine uyarak işçileri birlikte hareket etmeye çağırdı (Cerrahoğlu, *İslâmiyet*, s. 4-6). İslâmiyet ve sosyalizmi bağdaştırmaya çalışan gayri müslim yazarlar da vardır. Filistin kökenli Marksist tarihçi Bendelî el-Cevzî ideolojik bir tarih okuması sonucu yazdığı eserinde İslâm tarihinde ortaya çıkan bazı fırkaların sosyalist olduğunu ileri sürdü (*Min târihi'l-harekâti'l-fikriyye fi'l-İslâm*, Beyrut 1928). Roger Garaudy müslüman olmaktan önce yazdığı *Sosyalizm ve İslâmiyet* adlı eserinde sosyalist sisteme geçen İslâm ülkelerinde yaşayanların aslında kendilerine yabancı bir sistemi ithal etmediklerini, böyle bir şeyin esasen kendi kültürlerinde mevcut olduğunu göstermeye çalıştı. Eseri Türkçe'ye tercüme eden Doğan Avcıoğlu ve E. Tüfekçi önsözde sosyalizmin Türk-İslâm kültüründeki kökenlerini ortaya çıkarmak gerektiğinden bahsederler (s. 5-8). Sosyalizmi dinî ve tarihî olarak meşrulaştırmak isteyen Marksist yazarlar genellikle İslâm tarihinde ortaya çıkan bazı aşırı fırkaları ve isyan hareketlerini halk hareketi diye görüp sosyalizmin yerli öncülleri olarak gösterdiler. Özellikle din âlimi ve sâfi Şeyh Bedreddin Simâvî sosyalist hareketin öncüsü diye takdim edildi. Bu meşrulaştırma gayretlerine Mısır'da, özellikle Abdünnâsir'in politikalarından vazgeçildiği yıllarda daha çok rastlanır. *Roz el-Yûsuf* dergisinin bu dönemde yayımlanan pek çok sayısı buna ayrılan yazılarla doludur (Görgün, s. 180-181). Konuyla ilgili çalışmaların bazılarında, bilhassa Batı literatüründe İslâm sosyalizmi ve Arap sosyalizmi ibareleri birbirinin yerine kullanılarak mevcut kavram kargaşasına bir yenisi daha eklenmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

J. W. Redhouse, "Socialism", *Lexicon of English and Turkish*, London 1861, s. 695; M. Farlane, *Turkey and Its Destiny*, London 1850, II, 430; İsmail Hakkı [İzmirli], *el-Cevâbü's-sedîd fi beyânî dinî'l-tevhîd*, Ankara 1339-41, s. 200-206; Cemâleddin el-Efgânî, *er-Red 'ale'd-dehriyyîn* (trc. Muhammed Abduh), Kahire 1354/1935; Muhammed el-Gazzâlî, *el-İslâm ve'l-menâhicü'l-İstirâkiyye*, Kahire 1951; Mustafa es-Sibâî, *İstirâkiyye-tü'l-İslâmiyye*, Dimaşk 1379/1960; a.mlf., *İslâm Sosyalizmi* (trc. A. Niyazioğlu), İstanbul 1974; A. Cerrahoğlu [Kerim Sadi], *İslâmiyet ve Osmanlı Sosyalistleri, İslâmiyet ve Yöncü Sosyalistler*, İstanbul 1964; a.mlf., *Türkiye'de Sosyalizmin*

Tarihine Katkı, İstanbul 1994, tür.yer.; Roger Garaudy, *Sosyalizm ve İslâmiyet* (trc. Doğan Avcıoğlu - E. Tüfekçi), İstanbul 1965, ayrıca bk. tercüme edenlerin önsözü, s. 5-8; M. Ma'rûf ed-Devâlibî, *Nazarât İslâmiyye fi'l-İstirâkiyyeti's-sevriyye*, Beyrut 1965; Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar: 1908-1925*, Ankara 1967; a.mlf. - E. J. Zürcher, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalizm ve Milliyetçilik: 1876-1923*, İstanbul 1995; Fethi Tevetoğlu, *Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler (1910-1960)*, Ankara 1967; Mevdûdî, *İslâm ve Muasır Nizamlara Göre İktisat Prensipleri* (trc. İhsan Toksan), İstanbul 1968, s. 49 vd.; Kemal H. Karpat, *Political and Social Thought in the Contemporary Middle East*, London 1968, tür.yer.; M. Beer, *Sosyalizmin ve Sosyal Mücadelelerin Tarihi* (trc. Gâlip Üstün), İstanbul 1969, tür.yer.; Abbas Mahmûd el-Akkâd, *eş-Şüyû'iyye ve'l-insânîyye fi şer'ati'l-İslâm*, Beyrut, ts. (Dârü'l-kitâbi'l-Arabî); a.mlf., "eş-Şüyû'iyye ve'l-kavmiyye", *eş-Şüyû'iyye el-yevm ve'gaden*, Kahire, ts. (Mektebetü Mısır li't-tibâa), s. 35-60; Aliyüddin Hilâl, *et-Tecdid fi'l-fikri's-siyâsiyyi'l-Mısriyyi'l-hadîs: Üsûlü'l-fikri'l-İstirâkiyye (1882-1922)*, Kahire 1975, tür.yer.; Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, *İktisat Sosyolojisi Bakımından Sosyalizm*, İstanbul 1976, I-II, tür.yer.; Abdülhalim Mahmûd, *Fetâvâ 'anî's-şüyû'iyye*, Kahire 1976; a.mlf., *Ma'âli'l-İslâm ve's-şüyû'iyye*, Kahire 1976; a.mlf., *Ebû Zer el-Gıfârî ve's-şüyû'iyye*, Kahire 1976; Abdölmün'im en-Nemr, *İslâm lâ's-şüyû'iyye*, Kahire 1976; M. Bâşâ el-Mahzûmî, *Hâvât Cemâleddin el-Efgânî el-Hüseynî*, Beyrut 1980, s. 177-190; Abdölcemî eş-Şelebî, *eş-Şüyû'iyye ve's-şüyû'iyyün fi mizânî'l-İslâm*, Kahire 1986; Serol Teber, *Paris Komünü'nde Üç Yurtsever Türk: Mehmet, Reşat ve Nuri Beyler*, İstanbul 1986; Ali Şariati, *Man, Marxism and Islam*, [baskı yeri yok] 1987 (al-Hoda Publishers); Tareq Ismael - Rif'at el-Said, *The Communist Movement in Egypt 1920-1988*, New York 1990; Orhan Okay, *Batı Medeniyeti Karşısında Ahmed Midhat Efendi*, İstanbul 1991, s. 268-271; *Marksist Düşünce Sözlüğü* (trc. Mete Tunçay v.dğr.), İstanbul 1993, tür.yer.; Cemil Meriç, *Sosyoloji Notları ve Konferanslar*, İstanbul 1993, s. 161-163; Nurettin Topçu, *Ahlâk Nizamı*, İstanbul 1997, s. 160-180, 227-304; a.mlf., "Sosyalizm Devrimizin Şeriatıdır", *İslâmiyat*, V/2, Ankara 2002, s. 134-135; Hilâl Görgün, *Die Politische Rolle der Azhar in der Sadat-Ära (1970-1981)*, İstanbul 1998, s. 177-185; Sezai Karakoç, *İslâm Toplumunun Ekonomik Strüktürü*, İstanbul 2003, s. 18-25; "Fesâdû mezhebi'l-İstirâkiyyîn", *el-Muktefâf*, VI, Kahire 1307/1890, s. 361-364; "el-İstirâkiyyîn ve'l-fevziyyîn", *a.e.*, XI (1312/1894), s. 721-728; XII (1894), s. 801-808; "el-İstirâkiyyîn", *el-Hilâl*, IX, Kahire 1900, s. 20-21; G. H. Gardner - Sami A. Hanna, "Islamic Socialism", *MW*, LVI/2 (1966), s. 71-86; Sami A. Hanna, "Al-Afghânî: A Pioneer of Islamic Socialism", *a.e.*, LVII/1 (1967), s. 24-32; Tamara Sonn, "al-Jawzi's Min Tarikh al-Harakat al-Fikriyyat fi'l-Islam: The First Marxist Interpretation of Islam", *IJMES*, XVII/1 (1985), s. 89-107; Mourad Magdi Wahba, "The Meaning of Ishtirakiyah: Arab Perceptions of Socialism in the Nineteenth Century", *Alif: Journal of Comparative Poetics*, özel sayı, X, Cairo 1990, s. 42-55; M. Nuri el-Amin, "The Role of International Communism in the Muslim World and in Egypt and the Sudan", *British Journal of Middle Eastern Studies*, XXIII/1, London 1996, s. 29-53; Bustânî, *DM*, X, 227-231; G. S. Harris, "İstirâkiyya", *Eİ²* (İng.), IV, 123-

125; P. J. Vatikiotis, "İstirâkiyya", *a.e.*, IV, 125-126; J. Coulard, "Şhuyû'iyya", *a.e.*, IX, 517-522; Ziba Moshaver, "Şhuyû'iyya", *a.e.*, IX, 522-524; D. Bell, "Socialism", *International Encyclopedia of the Social Sciences*, New York 1968; XIV, 506-534; Mehmet S. Aydın, "İkbal, Muhammed", *DİA*, XXII, 21; Cosroe Chaqueri, "Communism", *Elr.*, VI, 95-102; Sepehr Zabih, "Communism", *a.e.*, VI, 102-105; Torâb Haqşenâs, "Communism", *a.e.*, VI, 105-112; Anthony Arnold, "Communism", *a.e.*, VI, 112-118; "Socialism", *ABr.*, XIX, 532-536; P. Thomas, "Socialism", *International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences*, Amsterdam 2001, s. 14485-14488; F. Andreucci, "Socialism", *a.e.*, s. 14488-14492.

 HİLÂL GÖRGÜN

SOVYETLER BİRLİĞİ

Avrupa ve Asya kıtası üzerinde
Rusya'nın hâkimiyetinde
1922-1991 yılları arasında
varlığını sürdüren
sosyalist cumhuriyetler birliği
(bk. RUSYA).

SOYURGAL

Toprağa dayalı,
vergi muafiyeti bulunan
ve vârislere geçebilen
bir tür bağış.

Altın Orda Hanlığı gibi Cengiz Han sonrası Moğol devletlerinde, özellikle de İran, Azerbaycan ve Anadolu'nun doğusunda kurulan Türkmen beylikleriyle Bâbürlüler'de başarılı kumandanlara, ele geçirilen yerlerde mukavemet göstermeden merkezi otoriteye bağlılık gösteren yöneticilere, hristiyan ruhbanları dahil din adamlarına, sanatkâr ve ediplere verilen bir ihşanın ve belgesinin adıdır. Türkçe'de ilk defa IX-X. yüzyıllara ait Eski Uygurca metinlerde ve Moğolca'da XIII. yüzyılda kaleme alınmış olan *Moğolların Gizli Tarih*i'nde görülen kelimenin etimolojisi kesin bir çözüme kavuşturulamamıştır. Ancak genelde, Çince ci- "şefkat, merhamet" kökünden türetilen eski Türkçe tsourka-/soyurga- (acımak, şefkat ve merhamet etmek) masdârından geldiği ve "lutf, hediye, bağış, ihşan, ödül" anlamlarını taşıdığı kabul edilmektedir (Doerfer, I, 351-353).

Spuler, İlhanlılar'da soyurgal kurumunu anlatırken bu tür arazilerin Anadolu, Ermenistan, Gürcistan, Şirvan, el-Cezire, Kazvin, Şuşter ve Horasan'da bulunduğunu ve yalnız bağış olarak dul ve yetimlere değil öncelikle ücret ve ödül olarak devlet memurlarına, kumandanlara ve askerlere (ir-sî) verildiğini söylemekte ve maliye vezirli-

ğine bağlı özel bir dairenin bu işle ilgilenildiğini bildirmektedir (*İran Moğolları*, s. 356-359). Soyurgalı ayrıntılı biçimde ele alan ilk inceleme Petruşevskiy'in çalışmasıdır (bk. bibl.). Araştırmacı konuyu Karakoyunlu ve Akkoyunlu yönetimlerinden başlayarak incelemiş ve özellikle soyurgalın mülkemden olan farkı üzerinde durmuştur. Bu konuda yapılan bir başka ayrıntılı inceleme de Murakami'ye aittir. Müellif bu tür timarlar için Batı Avrupa'da "fief ve lehen", Doğu İslâm dünyasında iktâ terimlerinin kullanıldığını söyler (*Tōyō Gakuhō*, s. 1). Ortaylı'ya göre soyurgal eski yönetici sınıfa ve toprak sahiplerine bolca bahşedilen bir imtiyazdır. Bunun sebebi ise açıktır. Güçsüz bir bürokratik mekanizmaya sahip olan geleneksel devlet taşrada kendi bölgelerinde idarî, malî, adlî işleri yürüten eski zümreyi yok edip bir otorite boşluğu yaratmaktansa onlarla ittifakı tercih etmiştir (*Toplum ve Bilim*, sy. 4 [1978], s. 73). Böyle bir ihsana kavuşan kimse aynı zamanda "tarhan" unvanını elde etmiş sayılıyordu (a.g.e., sy. 4 [1978], s. 74). Karakoyunlu ve Akkoyunlu devletlerinde soyurgalın yanı sıra "tuyul" da görülür; aradaki fark ise tuyulun irsî olmayıp göreve / zamana bağlı bir vergi muafiyeti içermesidir (a.g.e., sy. 4 [1978], s. 74; Hermann, CXXXIX [1989], s. 108). İnalıcık'a göre Osmanlılar'daki temliknâme özetle soyurgalın dengidir. İslâm devletlerinde yönetimin dağılımı temlik, soyurgal, yurtluk-ocaklık ve mülkânâ-mukâtaa şeklinde görülmektedir (*History and Historiography*, s. 114, 116). Yine İnalıcık'a göre Türk lehçelerinde yaygın biçimde kullanılan "soyurkamak" masdarı Moğol hükümdarlarının hizmetinde bulunan Uygur kâtipleri aracılığıyla Farsça'ya girmiş olmalıdır (a.g.e., s. 119).

Menşee itibariyle soyurgalın iktâ sisteminin değiştirilmiş bir biçimi olduğu anlaşılmakta, ancak onun yalnız hizmet karşılığı değil daha çok bir bağış şeklinde verildiği görülmektedir. Bunun yanı sıra soyurgal, sahibine ayrıca hem dokunulmazlık hem de idarî ve hukukî haklar kazandırmaktaydı. İlk defa XIII. yüzyılın sonlarında İran'da ortaya çıkan bu sistem İlhanlı Devleti'nin parçalanmasından sonra Celâyirîliler, Karakoyunlular, Akkoyunlular, Timurlular ve Safevîler tarafından yaygın biçimde uygulanmış, özellikle günümüze Safevîler devrine ait pek çok belge ulaşmıştır. Türkmenler'e ve Safevîler'e ait soyurgallar ve iktâlar üzerine sistemli bir çalışma yayımlayan Busse bunların belgelerini içerik, iç düzen, tarih ve dönem gibi farklı yönlerden incelemiştir. Her belgenin başında hü-

kümdarın adı, unvanı ve arkasından "sözümüz" ifadesi yer alır (*Untersuchungen*, s. 25). Röhrborn'a göre bu ifadeyi "bizim ... fermanımız / ... emrimiz" şeklinde anlamak gerekmektedir (ZDMG, CXXVII [1977], s. 334). Genelde kâğıt üzerine yazılmış olan belgelerde çoğunlukla damga bulunur; ilk bölümden sonra belirli kalıplar halinde sözler, daha sonra tarih ve bitiş dileği gelir.

BİBLİYOGRAFYA :

- Doerfer, *TMEN*, I, 351-354; Clauson, *Dictionary*, s. 556; Zemaşerî, *Mukaddimetü'l-edebe* (haz. Nuri Yüce), Ankara 1988, s. 177; *Türkçe İlk Kur'an Tercümesi* (*Rylands Nüshası*) Karahanlı Türkçesi: *Giriş-Metin-Notlar-Dizin* (haz. Aysu Ata), Ankara 2004, s. 628; H. Busse, *Untersuchungen zum Islamischen Kanzleiwesen*, Kairo 1959, s. 25, 27, 98; Spuler, *İran Moğolları*, s. 356-359; Ismail Aka, *Timur ve Devleti*, Ankara 1991, s. 52, 112; A. D. Khan, *Diplomatics of the Soyurghal Farman of the Great Mughals, 1556-1707*, Allahabad 1994; P. Pelliot, *Uygur Yazısıyla Yazılmış Uğuz Han Destanı* (trc. Vedat Köken), Ankara 1995, s. 56-57; Halil İnalıcık, "Autonomous Enclaves in Islamic States: Temlik, Soyurghals, Yurdluk-Ocaklık, Mülkânâ-Mukâtaa's and Awqâf", *History and Historiography of Post-Mongol Central Asia and the Middle East: Studies in Honor of John E. Woods* (ed. J. Pfeiffer - Sholeh A. Quinn), Wiesbaden 2006, s. 111-134; V. Minorskiy, "A Soyurghal of Qasim b. Jahangir Aqqoyunlu", *BSOAS*, IX (1938), s. 927-960; İ. P. Petruşevskiy, "K istorii instituta soyurgala", *SV*, VI (1949), s. 227-246; M. Murakami, "Mongoru chika no hooyusei no kigen tokuni Soyurghal to Qubi to Emêu tono kanren nitsuite", *Tōyō Gakuhō*, XLIV, Tokyo 1961, s. 1-35; K. Röhrborn, "Staatskanzlei und Absolutismus im safawidischen Persien", *ZDMG*, CXXVII (1977), s. 313-343; İliber Ortaylı, "Osmanlı Toprak Düzeninin Kaynakları", *Toplum ve Bilim*, sy. 4, İstanbul 1978, s. 72-77; G. Hermann, "Ein Erlaß Tahmasp I von 934/1528", *ZDMG*, CXXXIX (1989), s. 104-119; Osman Gazi Özgüdenli, "İlhanlı Hükümdarı Ebu Sa'îd Han'a Alt Dört Yarlık", *TTK Belleten*, LXIX/254 (2005), s. 65-115; Kâzım Paydaş, "Moğol ve Türk-İslâm Devletlerinde Soyurgal Uygulaması", *Bilgi: Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, sy. 39, Ankara 2006, s. 195-218; A. K. S. Lambton, "Soyurghal", *Et* (İng.), IX, 731-734.

MEHMET ÖLMEZ

SÖĞÜT

Osmanlı Devleti'nin
ilk kurulduğu yer olarak bilinen,
bugün Bilecik'e bağlı
ilçe merkezi.

Sakarya ırmağının güneyinde etrafı tepelerle çevrili çok derin ve dar bir boğazın (Söğüt deresi) ağzında, denizden yaklaşık 650 m. yükseklikte yer alır. Bilecik ile Eskişehir arasındaki ana yolun dışında kalır, ancak tâli yollarla güneyde Bozüyük ve doğuda orta Sakarya vadisi üzerindeki yerle-

şim yerlerine bağlanır. Kasabanın adı muhtemelen söğütgiller ailesinden olan ve genellikle su kenarlarında yetişen bir ağaçtan gelir. Söğüt / Söğüt'ün Sagouados adlı bir eski yerleşme yeri olduğu iddiaları ispat edilememiştir. Bununla birlikte buranın Bilecik gibi İznik-Eskişehir-Kütahya yolu üzerinde teşekkül etmiş bir kasaba olabileceği belirtilir: XV ve XVI. yüzyıl kaynaklarında Bey Söğüdü, Söğüdü, Söğüdcük ve Söğütcük gibi adlara rastlanması (166 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri, s. 55; Hüdavendigar Livası, s. 267-269) yer isminin menşee hakkında belirleyicidir.

Söğüt'ün tarihî süreç içinde bir yerleşme yeri halinde ne zaman ortaya çıktığı kesin olarak bilinmemektedir. Eskiçağ'da orduların geçtiği güzergâh üzerinde olduğu belirtilen Söğüt yöresinin tarihi, Bilecik'i de kapsayacak biçimde Bitinya (Bithynia) bölgesinin genel tarihi içinde yer alır. Fakat buranın bir yerleşme yeri olarak ortaya çıkışı, Osmanlı Beyliği'nin kurulma aşamasının yaşandığı XIII. yüzyılın ikinci yarısında gerçekleşmiş olmalıdır. Bu hususta ilk Osmanlı tarihçilerinin müşterek rivayetlerinden biri, Kayı aşiretinin beyi olan Ertuğrul Gazi'nin Karacahisar'ın kuşatması sırasındaki başarısı ile Selçuklu Sultanı Alâeddin'i etkilemesi, bunun üzerine Sultan Alâeddin'in Ertuğrul Gazi'ye kışlak olarak Bilecik ve Eskişehir arasında verimli bir dere yatağını içine alan Söğüt vadisini ve yaylak olarak da Domanıç dağlarını vermesidir. Bir diğer rivayet ise Ertuğrul Gazi'nin Selçuklu Devleti sınır boylarına uç beyi olarak yerleşmesi sırasında buraya gelmesi ve mahallî Bizans güçleriyle savaşarak Bilecik'i alması olayıdır. Söğüt'te Ertuğrul Gazi'nin türbesinin bulunması, Şeyh Edebâî ile Sultan Osman, Orhan ve Murad Hüdavendigar'ın vakıflarına gelir olarak tahsis edilen yerlerin mevcudiyeti, ayrıca XVI. yüzyıl tahrir verilerine göre burada Kayı aşiretinin yerleşmiş olması, Osmanlılar'ın tarih sahnesine çıktığı ilk dönemlerde Söğüt'ün belirleyici önemini ortaya koyar. Bu durumda Söğüt'ün, Ertuğrul Gazi'nin aşiretinin başında olduğu sıralarda bir uç yerleşmesi ve ardından oğlu Osman Gazi'nin ilk idarî merkezi şeklinde öne çıktığı söylenebilir. Osman Gazi'nin XIV. yüzyıl başlarında batıda Bizanslılar üzerine yapılan gazâ hareketini yayması ve süratle Marmara bölgesine doğru genişlemesi, arkasından oğlu Orhan Bey döneminde Bursa'nın fethi (726/1326) gibi sebepler, Söğüt ve yöresinin giderek idarî ve siyasî bakımdan arka planda kalmasına yol açmış